

вымаўляецца без *-ць*: *нясе, расце, нясе, вялізья, пакаштую*. Аднак пад уплывам гаворак паўночна-ўсходняга дыялекту ў гаворкі Лагойшчыны пранікаюць дзеяслоўныя формы на *-ць*: *расцець бульба, намнець лён* (Бяляда); *возьмечць вядро, паўзець па полі* (Малінаўка); *дык нас рвець як катой*. (Ізбішча) Дзеясловы І і II спражэнняў у 2-ой асобе множнага ліку вымаўляюцца паўсямесна з наіскным канцовым *-о*: *маўчыце, сядзіце, бярыце, відзіце, ляжыце і інш.*

Назіраюцца дублетныя формы дзеясловаў на *-ць* (*-юць*), *-аць* (*-яць*): *круціць і круцяць, клеюць і клеяць, гаворучь і гавораць, носьць і носьця, паробюць і паробяць*.

Пасля прыставак *па-, пры-, на-, вы-* ў асабовых формах дзеясловаў пачатковае *й* (з *і*) кораня не захоўваецца: *Тады пайшлі на вуліцу с таварамі*. (Мяхеды); *Прышла замуш у хутар Лушкі*. (Знаменка); *Нашоў сабе горку*. (Малінаўка); *Вышла залівацца добра*. (Задор'е) Дзееспрыслоўі ўжываюцца часцей з суфіксам *-ны*: *просты, стонны, седзны, носты*.

Дзееспрыслоўі прошага часу закончанага трывання ўжываюцца з суфіксамі *-ушы, -шы*: *і яшчэ ш Змітры майго прыхаўшы ні было*. (Ляцное); *Там у нас быў астаўшыся сын*. (Бяларучы)

У мове жыхароў Лагойшчыны адзначаюцца прыслоўі, вядомыя беларускай літаратурнай мове, як пісьмовыя, так і вуснай формам: *вельмі, зверху, сёлета, сюды, неяк, пакуль, напята, многа, гэтулькі (разм.), з гэтуль (разм.), тамка (разм.) і інш.* Разам з тым, ужываюцца прыслоўі, што адрозніваюцца ад агульнаўжывальных форм асобнымі гукамі ці словаўтваральнымі сродкамі: *усядыно «усё роўна», гэтак «так», сюдою «у гэты бок», саўсім «назавусёды», тожы «таксама», яшчэ «яшчэ»*.

У гэтых гаворках выкарыстоўваюцца невядомыя літаратурнай мове прыназоўнікі *із і іс* (літаратурная норма *з, са*): *Маслінка ідзець па сяле із блінамі*. (Мяхеды); *Па сяле вязуць іс песнямі*. (Мяхеды)

Пашыраны прыназоўнік *к*, які можа выражаць прасторавае значэнне: *Ставілі хату на свет дзварыма к сонцу*. (Знаменка); або ўказваць на ступень, якой дасягае дзеянне: *Цягне к сабе той, а той к сабе*. (Мяхеды); у некаторых гаворках ужываецца прыназоўнік *кала*, які адпавядае літаратурнай норме *каля*: *Абыду кругом, пагляжу кала таго, кала гэтага, стыдна мне*. (Малінаўка); *Кала капца цупікаў набяром і пячом бліны*. (Дзяніскі)

Гаворкам Лагойшчыны ўласцівы састаўныя злучнікі *патаму што*: *Патаму што як дэаццяць год мне, дык тады кажны гот яблык ісць на яблыні*. (Знаменка); *Пасля ваіны жылі вельмі бедна, патаму што ўсё ў ваіну спалілі*. (Малінаўка) Гаворцы жыхароў вёскі Акіябр вядома ўжыванне супраціўнага злучніка *алі*, побач з літаратурным *але*: *Алі відаць гэтак узсю цяшка ёй патам*. (Акіябр)

Часціца *дык* у адной і той жа гаворцы можа мець варыянтную форму *дак*: *А мама аддасць гэтыя абрэскі, дык мы пасушым*. (Ізбішча); *Дак я й цяпер дзіцём успамінаю*. (Ізбішча), а часціца *бы* ў асобных гаворках – *ба*: *Хоць ба яны рас глянелі на поле, як арэцця, сёйца*. (Засіснак)

У некаторых гаворках ужываецца часціца *аш* (літаратурная норма *аж*): *Аш крычаць людзі, енчуць*. *Аш у Шапкох крык і плач*. (Глебайшчына); *Людзей аш чорна ў лесі*. (Бяларучы)

Народныя гаворкі Лагойшчыны з'яўляюцца арганічнай часткай мовы беларускага народа і абслугоўваюць патрэбы штодзённых зносін лагайчан.

В. Я. Барысенка (Мазыр)

ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНЫЯ ГРУПЫ ДЗЕЯСЛОўНЫХ МЕТАФАРА У ПАЭЗІІ ВАСІЛЯ ВІТКІ

У аснове дзеяслоўных метафар ляжыць апісанне аб'ектаўных з'яў і праразаў, характарыстыка канкрэтных рэалій. Васіль Вітка для дакладнасці і вобразнасці перадачы дзеяння, каб падкрэсліць драматызм абставін, выкарыстоўвае прыём ампліфікацыі сінанімічных дзеясловаў, калі адзін метафарызаваны дзеяслоў у працэсе развіцця думкі выклікае дзеясловы з пераносным значэннем: *Цяпер настайнік у мяне другі – суровы майстар гартавання, бярэ ён смела на агні выпрабавання*. *Да белга напаліць*. *Малатком настукае, напавіць і ў ваду*. *І зноў іду вяцёлым юнаком праз усё жыццёвья нягоды* [1, с. 16]; *Долу ўпала галавою на гасцінец апусцелы*. *Нахлінушыся над ёю, клён стаіць асірацелы*. *Што ж ты, белая бяроза, не пайшла з ім да канца і на самай пударозе кінула ўдарца?* [2, с. 62].

Аўтар выкарыстоўвае гэты прыём пры характарыстыцы абстрактных паняццяў. У пэўных абставінах прыём ампліфікацыі сінанімічных метафарызаваных дзеясловаў набывае гіпербалічны характар, што дапамагае асэнсаванню аўтарскай задумкі і ўздзеянчае на чытача: *Другі выбіўся ў чыны, ля турэмнай стай сіяны* [3, с. 233]; *Зло раскалола такое ядро, што ўсё падзіліла аднолькава – і праведнікаў і грэшнікаў* [4, с. 10]; *Злосцю нянавісць не выб'еш, зямля, як выбіваюць клін клінам* [2, с. 13].

У першым прыкладзе дзеяслоўныя метафары перадаюць душэўны боль маці, якая пакутуе ад здрады свайго сына, што «выбіўся ў чыны, і стаў ля турэмнай сцяны». Другі і трэці прыклады пры дапамозе гіпербалізацыі паказваюць адчай, якім ахоплены грамадства: зло «раскалола і падзіліла ўсіх», злосць і нянавісць немагчыма «выбіць», як выбіваюць клін клінам.

Пры стварэнні пейзажных замалёвак, лірычных адступленняў паст карыстаецца словамі ўсіх лексіка-семантычных груп. Памастаху характарызуе шматлікія прыродныя з'явы і аб'екты.

Цішыня: *і такой пачытай і любоўю азгінута ўзлесак цішыня* [2, с. 49]; *Выходзіць на экраны цётка Цішыня* [4, с. 17]; *Запісалі мы на плёнку цішыню* [4, с. 17]; *Роўна на адну гадзіну зойдзе да вас цётка Цішыня* [4, с. 18].

Цена: *Лёг на травы доўгі цень, росны і халодны* [5, с. 50].

Сівер: Сівер пітуе голі, *перабірае* сукі [2, с. 52]; Сівер не атрос узлімку [3, с. 60]; Сівер дзьмухне груба, сячэ ў вочы сівер [2, с. 168].
Ручай: *Абагнаў* сяброў ручай, *пранаў*, *запыўся* ў мох [5, с. 86]; і навізнуюкую *нясе* нам ічалівы ручай [1, с. 66].

Сонца: *Нават сонца маладзей глянула* з блакіту [6, с. 36]; Сонца *наліло фарбы ў вядзерцы*... [7, с. 69]; Сонца *кволюю луску не саімаргула* вострым мечам [7, с. 127] і інш. .

Сцяжынка: *А твая сцяжынка сцяжынка і сцяжынка, вабіць унязваны прасяг* [4, с. 11].

Часцей за ўсё Васіль Вітка карыстаецца тропамі з лексіка-семантычных груп «Дзеянне, працэс», «Стан», «Рух, перамяшчэнне».

Аб'яднаць: *Што ў атоціні раз табе сказаць, як зямныя словы аб'яднаць, калі сам ты аб'яднаўся з ёй, з ёй навек, з роднаю зямлёй* [4, с. 59].

Адараць: *Вы пацярпіце, пачакайце, дайце час, вялікай ісічнай мударэц адорыць нас* [4, с. 24].

Адбціць: *Мы хачелі дружную адбціць тэлеграму, што даўно не баліць раток у мамы* [5, с. 32].

Адначыць: *Сунуў я руку ў дупло — і аж мову адняло* [5, с. 40].

Браць: *Браў я прыступам час* [4, с. 25]; *Бяру грэх на душу* [4, с. 44]; *Сын каўказскага неба я бяру на ўспамін* [5, с. 212].

Варочаць: *А што не ўзяць, не ўгрызі ці гэты камень, вы самі ж столькі год варочалі яго свалікі языкам* [4, с. 24].

Вылузваць: *Быў я зломак, не пустадамак, надзел свой вылузваў, адвечных палёнак* [3, с. 223].

Высякаць: і сціхаюць у гняздо галасы бусловыя, толькі падбудзе ідзе — *высякаю* словы я, словы адмысловыя [5, с. 37].

Драць: *Якая ж сіла іх насіла і вымушала горла драць* [4, с. 19].

Займаць: *Падняўся людзям на дабро Равель на крылах балера і над усёй зямлёй лунае, людское сэрца падымае вышэй касмічнае ракетны, — аж дух займае ў планеты!* [8, с. 153].

Знічачыць: *Лес, і рэчку, і клёкат бусловы, чалавечую ўсмішку ўраз можна знічачыць* адным толькі словам, што бяздушна вырвецца ў нас [1, с. 222].

Ісці: *Доўга ў іх ішла бясседа-гаворка* [3, с. 33]; *Ідзе лад-парадак у гняздо* [5, с. 35].

Лавіць: *Усё часцей я лаўлю гэта слова — інтэр'ю...* [8, с. 100].

Ламаць: *Рукі ў смутку поміць маці, у адчай і трывозе* [5, с. 51].

Ляцечы: *Дагары паляцелі каноны, законы, за якія ніхто не хоча трымацца* [4, с. 46].

Прадаць: *Трэці... Трэці здрадзім стаў, бацьку роднага прадаў* [3, с. 233].

Рваць: *Хто ный, хто вый, хто плакаў, было і смехаты — глядзелі разявалі і рвалі жываты* [2, с. 108].

Снавацца: *Нібыта на прывязі чоўнік, спуюся ў жывіцёвых кроснах, раб твой, слуга твой, чыноўнік, якому ад страху млосна* [1, с. 158].

Уводзіць: *Не варта ўводзіць славецка ў моду* [2, с. 57].

Утрыманца: *Памажы мне, тэлепатыя, як дамоў дацеляпанца, на свой бераг перабранца і за рыфму ўтрыманца* [8, с. 252].

Хваціць: *Тайну я сваю хваціў, берагу бяду сваю — аднаго даўно кахаю, пра другога думаю* [2, с. 55].

Шнырыць: *Бач, як ступіўся, нячысіць абдзёрты, думае, мусіць, шнырыць вачамі па хліце: ніколі не бачыла чорта* [5, с. 127].

Мова твораў Васіля Віткі мае невялікі арсенал лексіка-семантычных груп дзеяслоўных метафар, але пры лапамозе гэтага тропы паэтам ствараюцца разнастайныя мастацкія характарыстыкі аб'ектаў і з'яў рэчаіснасці, перадаюцца пачуцці чалавека, яго думкі і ўчынкі.

Літаратура

1. Вітка, Васіль Бібіянтэка беларускай паэзіі / В. Вітка. — Мінск: Беларусь, 1968. 168 с.
2. Вітка, Васіль Случчына / В. Вітка. — Мінск: Маст. літ., 1981. — 350 с.
3. Вітка, Васіль. Вышынні святлы. Вершы. / В. Вітка. — Мінск: Маст. літ., 1977. — 112 с.
4. Вітка, Васіль. Дзеянне. Выбраныя творы: у 2 кн. / В. Вітка. — Кн. 1. — Мінск: Юнацтва, — 1986. — 334 с.
5. Вітка, Васіль. Трэці пунці. / В. Вітка. — Мінск: Маст. літ., — 1988. — 159 с.
6. Вітка, Васіль. Дзеянне. Выбраныя творы: у 2-х кн. / В. Вітка. — Т. 2. — Мінск: Юнацтва, 1986. — 287 с.
7. Вітка, Васіль. Мінскія баллады. / В. Вітка. — Мінск: Юнацтва, 1982. — 55 с.
8. Вітка, Васіль. Паверка. / В. Вітка. — Мінск: Дзярж. выд. БССР, 1961. — 374 с.

Л. Я. Бозуш (Мінск)

АСАБЛІВАСЦІ СЛОВАЗМЯНЕННЯ НАЗОЎНІКАЎ МНОЖНАГА ЛІКУ Ў МОВЕ ГАЗЕТЫ «НАША НІВА»

У сучаснай беларускай мове ўпарадкаванне словазмянення назоўнікаў застаецца актуальнай навукова-практычнай задачай. Адны правілы з'яўляюцца залішне складанымі і патрабуюць спрашчэння, другія маюць неабходнасць у карэкціроўцы ў сувязі са зменамі узвальных нормаў. У ходзе нарматыўнай работы варта ўлічваць факты гісторыі мовы, бо правесці правамерныя і этызгодныя ўдакладненні можна толькі добра ведаючы моўныя традыцыі.

Для беларускай мовы вельмі паказальным ў плане высвятлення гістарычных заканамернасцей і тэндэнцый выступае перыяд пачатку XX ст., калі былі падстаўлены асновы сучаснай сістэмы мовы. У сваім даследаванні на падставе дэталёвых падлікаў у мове аўтарытэтнага выдання пачатку XX ст. — газеты «Наша Ніва» — разгледзім храналагічныя змены ў афармленні найбольш праблемных на сённяшні дзень склонавых канчаткаў назоўнікаў множнага ліку. Для аналізу выкарыстаны матэрыялы газеты за 1910 год (№ 1 і № 52).